

ภาคที่ 2

นโยบายต่างประเทศของอัฟริกา

บทที่ 1

นโยบายของอแอฟริกาทางด้านการเมือง

โดยทั่วไปแล้ว ประเทศเอกราชทั้งหลายในแอฟริกาถือหลักนโยบายต่างประเทศทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองตรงกับหลักปรัชญาของเนห์รู คือ เคารพในบูรณภาพทางดินแดนและอธิปไตยซึ่งกันและกัน ไม่รุกรานกัน ไม่แทรกแซงกิจการภายใน¹ ยอมรับความเท่าเทียมกัน ส่งเสริมผลประโยชน์ร่วมกันและอยู่ร่วมกันโดยสันติ²

นโยบายทางด้านการเมืองที่ประเทศทั้งหลายในแอฟริกาถือว่ามีค่าสำคัญได้แก่ นโยบายรวมชนชาวแอฟริกันทั้งหมดเข้าด้วยกัน (Pan-African Policy) นโยบายวางตัวเป็นกลาง ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด (Non-Alignment Policy) นโยบายรวมตัวกับกลุ่มประเทศในเอเชีย (Afro-Asian Group) และนโยบายที่มีต่อกลุ่มประเทศในโลกฝ่ายคอมมิวนิสต์และโลกตะวันตก

1. นโยบายการรวมชนชาวแอฟริกัน

นโยบายการรวมชนชาวแอฟริกันทั้งหมดเข้าด้วยกันถือกำเนิดมาจากลัทธิและความคิดที่ต้องการรวมคนที่มีสายเลือดนิโกรที่มีอยู่ทั้งหมดในโลกเข้าด้วยกันอย่างฉันทน์พี่น้อง (Pan-Africanism) มีวิวัฒนาการค่อนข้างสลับซับซ้อน ความเคลื่อนไหวในการรวมชนชาติแอฟริกันเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อาจแบ่งได้ออกเป็น 4 ระยะเวลาคือ *ระยะแรก* ระหว่างปี ค.ศ. 1900—1945 เกิดขึ้นในหมู่ นิโกรในอเมริกา และหมู่เกาะเวสต์ อินดีส (West Indies) *ระยะที่สอง* ระหว่างปี ค.ศ. 1945—1958 เป็นระยะเวลาที่ชนชาวแอฟริกันซึ่งยังอยู่ภายใต้อาณานิคมใช้ลัทธิหรือนโยบายรวมชนชาวพื้นเมืองเป็นเครื่องมือในการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอิสรภาพ *ระยะที่สาม* ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาอันสั้นระหว่างปี ค.ศ. 1958—1959

¹นโยบายนี้ได้กล่าวไว้ในมาตรา 2 ของกฎบัตร OAU (Organization of African Unity)

²Russel H. Fifield, *The Diplomacy of Southeast Asia: 1945-1958* (New : Prentice-Hall, Inc., 1958), pp. 510-511.

ในช่วงระยะเวลาที่ ประธานาธิบดี เน็นครูมาห์ (Nkrumah) ได้เป็นผู้นำขบวนการที่จะรวมรัฐทั้งหลายในแอฟริกาเข้าด้วยกัน และ *ระยะที่สี่* เป็นระยะเวลานับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1960 อันเป็นปีที่มีการเอกราชเกิดขึ้นในแอฟริกาเป็นจำนวนมาก และผู้นำของรัฐเหล่านั้นได้ตบแต่งความเป็นผู้นำของเน็นครูมาห์ในที่สุด นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มกลายกลุ่มดินร่นที่จะรวมชนพื้นเมืองในแอฟริกาเข้าด้วยกัน ซึ่งต่างก็เป็นปฏิปักษ์ต่อกันและในที่สุดก็ได้เปลี่ยนแนวความคิดในการรวมตัวทางการเมืองมาสู่การรวมตัวทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นไปในรูปความร่วมมือกัน หรือตั้งองค์การประสานงานการร่วมมือทางเศรษฐกิจขึ้น

1.1 ความเคลื่อนไหวในการรวมชาวแอฟริกันก่อนปี ค.ศ. 1958

ถ้าพิจารณาตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้ว กล่าวได้ว่าความคิดในการรวมชาวแอฟริกันเข้าด้วยกันมีต้นกำเนิดมาจากความคิดของพวกนิโกรในหมู่เกาะเวสต์ อินดีส (West Indies) และในสหรัฐอเมริกา ทนายความเชื้อสายอินเดีย ชื่อ นายเฮนรี ซิลเวสเตอร์ วิลเลียมส์ Henry Sylvestes—Williams ได้จัดให้มีการประชุม Pan—African ขึ้น ณ กรุงลอนดอนในปี ค.ศ. 1900 โดยมีชาวนิโกรเข้าร่วมประชุม 30 คนส่วนใหญ่มาจากอังกฤษ และ West Indies จุดมุ่งหมายของการประชุมครั้งนี้ก็เพื่อต้องการกระตุ้นให้รัฐบาลอังกฤษปกป้องชนชาวพื้นเมืองแอฟริกันจากการกระทำอันผิด ๆ ของเจ้าหน้าที่รัฐบาลส่งไปทำหน้าที่ปกครองดูแล และที่ประชุมไม่ได้พูดถึงเอกราชของชาวแอฟริกันแต่อย่างใด นอกจากนี้ นายวิลเลียม ดูบัวส์ (William E. Burghards Du Bois) อเมริกันนิโกรได้แนะนำว่าถ้าทางปฏิบัติเป็นไปได้ อังกฤษควรจะให้ชนชาวแอฟริกันทั้งในแอฟริกาและหมู่เกาะเวสต์ อินดีส ปกครองด้วยตนเองโดยเร็ว³ หลังจากนายเฮนรี ซิลเวสเตอร์ วิลเลียมส์ สิ้นชีวิตลง นายดูบัวส์ได้เป็นผู้นำขบวนการรวมชนชาวพื้นเมืองในแอฟริกาเข้าด้วยกันและนับได้ว่าเป็นบุคคลแรกที่เป็นผู้นำของลัทธิรวมชนชาวแอฟริกันเข้าด้วยกัน และเป็นผู้จัดให้มีการประชุมรวมชาวแอฟริกันเข้าด้วยกัน (Pan—African Congress) เป็นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1919⁴ และการประชุม

³ ค้อยคำทักกล่าวอ้างโดย Rayford Logan, "The Historical Aspects of Pan—Africanism," Address to American Society of African Culture Conference, June, 1960, p. 2.

⁴ W.E.B. Dubois, "Pan Africa, 1919—1958, All—African Peoples Conference, *Neres Bulletin*, Vol 1, No. 3.

ดังกล่าวได้มีขึ้นอีกครั้งที่สองในปี ค.ศ. 1927 ต่อมาดูบัวส์ได้วางแผนจัดให้มีการประชุมครั้งที่ 5 แต่ล้มเหลวเนื่องจากสภาวะเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาตกต่ำในปี ค.ศ. 1929 หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 สงบลง Pan-African Congress ได้จัดให้มีขึ้นอีกครั้งที่ 5 ณ กรุงลอนดอน ซึ่งในขณะนั้นความเป็นผู้นำของนายดูบัวส์ในด้านนี้ค่อย ๆ จางหายไปเนื่องจากมีผู้นำเชื้อชาติอัฟริกันที่แท้จริงเกิดขึ้น อาทิเช่น เอ็น ครูมาห์ (Nkrumah) เคนยัตตา (Kenyatta) ซึ่งต่างก็มีบทบาทเด่นในการประชุมครั้งที่ 5 ในปี ค.ศ. 1958 ได้มี Pan-African Congress ขึ้นอีก เป็นครั้งที่ 6 ณ เมืองอักครา (Accra) ประเทศกาน่า (Ghana) จุดประสงค์ของการประชุมในครั้งนี้นับสนับสนุนลัทธิชาตินิยมในการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งเอกราชมากกว่า เน้นในเรื่องการรวมชนชาติอัฟริกันเข้าด้วยกัน

1.2 ความเคลื่อนไหวหลังปี ค.ศ. 1958

ในปี ค.ศ. 1958 อันเป็นปีเริ่มต้นของระยะที่สามของความเคลื่อนไหวในการรวมชนชาติอัฟริกัน ได้มีการประชุมขึ้นที่เมืองอักครา ประเทศกาน่า ซึ่งประธานาธิบดี เอ็นครูมาห์ ในขณะนั้นมีบทบาทเด่นมาก ตามคำปราศรัยของนายเอ็นครูมาห์ในการประชุมครั้งนี้ ได้เน้นให้มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างชนชาติอัฟริกันอย่างฉันทันทีพี่น้อง และเน้นให้มีความร่วมมือกันและรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่น⁵ ที่ปรึกษาต่างประเทศของนายเอ็นครูมาห์ในขณะนั้น ได้แก่ นาย ยอร์ช แพดมอร์ (George Padmore) ซึ่งเคยได้ร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์ในสหรัฐอเมริกา และได้ลาออกจากพรรคในปี ค.ศ. 1934 เนื่องจากพบว่ารัสเซียต้องการใช้อัฟริกาเพื่อผลประโยชน์ของตน⁶ และได้โจมตีลัทธิคอมมิวนิสต์ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา นายเอ็น ครูมาห์ ได้พยายามที่จะให้ลัทธิการรวมชนพื้นเมืองและรัฐทั้งหลายในอัฟริกาเข้าด้วยกัน ประสบความสำเร็จ แต่บทบาทของนายเอ็น ครูมาห์ ในฐานะเป็นผู้นำของลัทธินี้ได้หมดไปเมื่อกมีประเทศเอกราชเกิดขึ้นในอัฟริกาเป็นจำนวน 16 ประเทศ ในปี ค.ศ. 1960 ซึ่งทำให้มีผู้นำอัฟริกันเกิดขึ้นหลายคน โดยเฉพาะผู้นำของประเทศอัฟริกาที่เคยอยู่

⁵Conference of Independent African States, *Speeches Delivered at the Inaugural Session* April 15, 1958, Accra, 1958, p. 1.

⁶Smith Hempstone, *The New Africa* (London: 1961), p. 629.

ภายใต้อาณานิคมของฝรั่งเศสต่างก็มีความคิดเห็น ขัดแย้งกันในปัญหาที่ว่า จะอยู่ภายใต้ประชาคมฝรั่งเศส (French Community) หรือไม่ ซึ่งยังผลให้เกิดกลุ่มรัฐเอกราชซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อกันหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มบราซิล กลุ่มคาซาลังกา กลุ่มมอนโรเวีย เป็นต้น อย่างไรก็ตามความคิดที่จะรวมชาวอัฟริกันเข้าด้วยกันประสบความสำเร็จ แต่ในเฉพาะบริเวณภาคพื้นบางแห่งเท่านั้น แต่ก็ไม่คงทน และสลายตัวไปในที่สุด เนื่องจากความคิดเห็นอันเป็นปฏิปักษ์ต่อกันระหว่างผู้นำของรัฐที่รวมตัวกัน ตัวอย่างเช่น สหพันธ์รัฐมาลี (Mali Federation) ถูกจัดตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1959 (เป็นการรวมตัว 2 รัฐเข้าด้วยกัน คือ เซเนกัล และซู ดานเข้าด้วยกัน) และได้สลายตัวไปในวันที่ 20 สิงหาคม ค.ศ. 1960⁷

นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1960 เป็นต้นมา ลัทธิ Pan-Africanism ไม่สามารถทำให้เกิดการรวมอัฟริกาได้อย่างจริงจัง ความแตกแยกยังคงปรากฏอยู่ในระดับส่วนภูมิภาค นอกจากนี้ ยังมีสาเหตุหลายประการที่ทำให้ Pan-Africanism ไม่ประสบความสำเร็จ ซึ่งจะได้อธิบายในลำดับต่อไป ดังนั้นลัทธิหรือนโยบายที่จะรวมชนชาติอัฟริกัน และประเทศเอกราชทั้งหลายในอัฟริกาเข้าด้วยกันจึงกลายเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองมากกว่าจะกลายเป็นความจริง ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้นำของประเทศทั้งหลายในอัฟริกาจึงได้พยายามที่จะจัดปัญหาการแตกแยกรวมทั้งวางรากฐานการเป็นมิตรและการรวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวเสียใหม่ เพราะเห็นว่าการรวมชนชาติอัฟริกันแบบเก่าไปไม่รอด โดยจริงให้มีการประชุมที่กรุงแอตตีส์ ออบาบา ในประเทศเอธิโอเปีย ซึ่งถือว่าเป็นการประชุมที่ให้กำเนิดองค์การเอกภาพของอัฟริกาหรือที่เรียกว่า OAU อันเป็นองค์การซึ่งรักษาไว้ซึ่งความสามัคคี และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในอัฟริกาโดยไม่มีการรวมเข้า

⁷ การที่สหพันธ์รัฐมาลี ได้สลายตัวไปเนื่องจากเซเนกัลได้ประกาศโดยลำพังแก่เพียงฝ่ายเดียวในขณะที่มีการประชุม (เพื่อพิจารณาว่าระหว่าง นายเซงเคอร์ (Senghor) ผู้นำ เซเนกัล กับนายโมดีโบ คีตา (Modibo Keita) ผู้นำแห่งซูดาน ใครจะเป็นผู้นำสหพันธ์รัฐมาลี) ว่า สหพันธ์ได้ถูกยุบ และได้จับกุมผู้นำหลายคนของซูดานที่เข้าร่วมประชุม ณ เมือง ดักการ (Dakar) เมืองหลวงของเซเนกัล และนายเซงเคอร์ ได้ย้ายเข้าไปอยู่ในพระราชวังซึ่งแต่ก่อนเป็นที่อยู่ของข้าหลวงฝรั่งเศส และสถาปนาเป็นผู้นำสหพันธ์แต่ไม่ได้รับการยอมรับจากชาวซูดานซึ่งในที่สุดก็กลายเป็นประธานาธิบดีแห่งสาธารณรัฐ เซเนกัลแต่เพียงอย่างเดียว สำหรับรายละเอียดในเรื่องนี้ ดู William J. Foltz, "An Early Failure of Pan-Africanism: The Mali Federation, 1959-60," ใน Gwendolen M. Carter, *Politics in Africa: 7 cases* (New York: Harcourt, Brace & World, Inc., 1966), pp. 33-66.

ด้วยกันแบบ Federation หรือ United States ตามที่ลัทธิ Pan-Africanism
แบบเก่าได้ตั้งเป้าหมายเอาไว้

1.3 จุดมุ่งหมายของลัทธิรวมชนชาติออฟริกกัน

มีจุดมุ่งหมายอยู่หลายประการ คือ

ก. ต้องการรวมประเทศเอกราชต่าง ๆ ในแอฟริกาเข้าด้วยกันในรูป
สหพันธ์ (Federation) หรือสหรัฐ (United States) หรือในรูปเครือจักรภพ
(Commonwealth)

ข. ไม่ใช้วิธีการอันรุนแรง เช่น ใช้วิธีใส่ไตรค์ บอยคอต และการ
ประท้วงแบบสงบ (Sit-in Protest) เป็นต้น แต่ทั้งนี้มิใช่หมายความว่า เมื่อ
ถูกโจมตีด้วยวิธีการอันรุนแรง แล้วหนึ่งเลย แอฟริกาอาจโจมตีตอบโต้ด้วยวิธีอัน
รุนแรงอย่างเดียวกันก็ได้⁸

ค. ไม่นิยมลัทธิการปกครองโดยมีหัวหน้าเผ่า (Tribalism) แต่มี
แนวโน้มไปในทางสมัยใหม่ โดยถือว่าลัทธินิยมระบบเผ่าเป็นอุปสรรคขัดขวาง
หนทางที่จะนำไปสู่อิสรภาพและเอกภาพของแอฟริกา

ง. มุ่งใช้ระบบเศรษฐกิจในรูปสังคมนิยม (Socialism) อย่างไรก็ตาม
การนิยมใช้ระบบระหว่างเอกชนดำเนินธุรกิจเป็นส่วนใหญ่กับรัฐบาลดำเนินธุรกิจ
เสียเอง ยังคงมีความแตกต่างในบรรดาประเทศทั้งหลายในแอฟริกา

จ. มุ่งใช้นโยบายเป็นกลางแบบไม่ฝักใฝ่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด (Non-
Alignment) เพราะจะทำให้แอฟริกาเป็นพลัง ถ่วงดุลอำนาจของกลุ่มแข่งขันตัวสำคัญ
ในสงครามเย็น นั่นก็คือ สหรัฐอเมริกา โซเวียตและจีนแดง

1.4 อุปสรรคขัดขวางความสำเร็จของ Pan-Africanism

อุปสรรคที่ขัดขวางการรวมตัวของแอฟริกาอาจสรุปได้ ดังต่อไปนี้คือ

ก. แอฟริกาเป็นทวีปใหญ่ ปัจจัยที่ใช้ในการคมนาคมและการติดต่อ
กันในแอฟริกายังไม่สมบูรณ์เพียงพอ แต่ในอนาคตปัญหาหรืออุปสรรคข้อนี้อาจ
หมดไป

ข. ความหลากหลาย (Variety) ในด้านภาษาพูด ความเชื่อถือ
ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมในแอฟริกา

⁸ คำกล่าวของประธานาธิบดี ทอม บอยยา (Tom Mboya) แห่งคีเนียใน "People Conference
Plans Permanent Body," *Africa Special Report*, February, 1959, p. 7.

ค. ความเคียดขื่นที่ได้รับเมื่อครั้งมีการแบ่งเขตแดนระหว่างชนชาติ
อัฟริกันในสมัยอาณานิคม ทำให้ชนชาวพื้นเมืองเกิดความรู้สึกแบ่งเป็นพวกเขา
พวกเรา โดยถือว่าพวกที่อยู่ในดินแดนอื่น ๆ ไม่ใช่พวกของตน

ง. การแข่งขัน และการไม่เสียสละต่อกันในด้านเศรษฐกิจ เช่น การ
แข่งขันกันหาตลาดสำหรับสินค้าโกโก้ระหว่างประเทศกาน่าและประเทศไนจีเรีย
พวกหนึ่งกับประเทศไอวอรีโคสต์ และแคมเมอรูนอีกพวกหนึ่ง และสินค้า
อลูมิเนียมระหว่างประเทศกาน่ากับประเทศกินี (Guinea) เป็นต้น นอกจากนี้
บางประเทศที่มั่งคั่ง เช่น ไอวอรีโคสต์ (Ivory Coast) และกาบอน (Gabon)
พยายามที่จะถอนตัวออกจากสหพันธ์สหภาพทางการค้าอัฟริกัน (All African
Trade Union Federation) หรือมีชื่อย่อว่า AATUF เพราะเกรงว่าตนจะ
ถูกบีบบังคับให้ช่วยเหลือประเทศต่าง ๆ ที่มีฐานะยากจนในอัฟริกา

จ. การไม่ลงรอยในด้านความคิดเห็น และการไม่มีน้ำใจเสียสละใน
บรรดาผู้นำประเทศในอัฟริกา

ฉ. ลัทธิชาตินิยมในอัฟริกา ถือว่าชาติมีความสำคัญเหนือสิ่งอื่นใด
และลัทธิรวมชนชาติอัฟริกันทั้งหมดในอัฟริกาเข้าด้วยกันในความคิดของบรรดา
พวกชาตินิยมแล้วถือว่าการทำลายชาติและขัดต่อลัทธิชาตินิยมทั้งในด้าน
ความหมายและวัตถุประสงค์

2. นโยบายความเป็นกลางไม่ฝักใฝ่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด

โดยทั่วไปแล้ว ประเทศทั้งหลายส่วนใหญ่ในอัฟริกายึดถือนโยบาย
ความเป็นกลางแบบไม่ผูกพันหรือเข้ากับฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ทำสงครามเย็นต่อกัน
เช่น ประธานาธิบดีธีรานานา (Tsiranana) แห่งสาธารณรัฐมาลากาซี
(Malagasy Republic) เป็นต้น และในขณะเดียวกันก็มีบางประเทศพยายามรักษา
หรือใฝ่หาความสัมพันธ์กับประเทศเมืองแม่ทั้งที่เปิดเผยและไม่เปิดเผย เช่น ประ-
เทศ กานา ได้เปิดความสัมพันธ์ขึ้นใหม่กับฝ่ายตะวันตกและประเทศแทนซาเนีย
(Tanzania) กับสาธารณรัฐประชาชนจีน⁹ การกระทำดังกล่าวของประเทศ
เหล่านั้น เท่ากับเป็นเครื่องวัดความเป็นเอกราชในทางเศรษฐกิจและในทางการ
เมืองว่า มีมากน้อยเพียงใดในตัวของมันเอง

⁹ *Johannesburg star*, May 11, 1974.

สาเหตุที่ทำให้ประเทศส่วนใหญ่ในแอฟริกา ถิ่นนโยบายเป็นกลางไม่
ฝักใฝ่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมีดังนี้ คือ

ก. ต้องการที่จะหลีกเลี่ยงการขัดแย้งระหว่างชาติมหาอำนาจที่ทำสงครามเย็นกันอยู่

ข. ต้องการเป็นพลังที่สาม (Third Force) ทำหน้าที่คอยเหนี่ยวรั้ง
การกระทำของชาติมหาอำนาจทั้งสองฝ่ายมิให้ทำลายการอยู่ร่วมกันโดยสันติ
(Peaceful—Coexistence)

ค. ทำให้รอดพ้นจากการถูกโจมตี เพราะไม่เคยเป็นศัตรูกับชาติมหา
อำนาจใดมาก่อน

ง. ทำให้มีเวลามากขึ้นในการสอดส่องดูแลและแก้ไขปัญหภายใน
ประเทศได้อย่างเต็มที่แทนที่จะต้องไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องของประเทศมหาอำนาจ

จ. ทำให้ได้รับการช่วยเหลือจากทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายตะวันตก
หรือฝ่ายตะวันออกนอกจากนี้ยังทำให้ได้รับการเอาอกเอาใจจากชาติมหาอำนาจ
เป็นพิเศษ เพราะประเทศมหาอำนาจ อาทิเช่น สหรัฐอเมริกา สหภาพโซเวียต
และจีนแดง ต่างแสวงหามิตรและผู้สนับสนุนตนอยู่เรื่อยๆ

ในปี ค.ศ. 1955 ประเทศในแอฟริกา 6 ประเทศได้เข้าร่วมประชุม
กลุ่มประเทศไม่ฝักใฝ่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด (Non—Alignment Group) ในปี ค.ศ. 1955
ณ เมืองบันดง (Bandung) ประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นการประชุม
อย่างหนึ่งของกลุ่มประเทศฝ่ายโลกที่สามและนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ได้มีการ
ประชุมกันอีกหลายครั้ง ดังแสดงไว้ในตารางที่ 1

ตารางที่ 1

การประชุมของประเทศโลกที่สาม (ค.ศ. 1955—1976)

การประชุมของกลุ่มประเทศ 77	การประชุมของกลุ่มประเทศไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด
<p>ครั้งแรก ณ เมือง แอลเจียร์ (Alger) ประเทศอัลจีเรีย (Algeria) ในปี ค.ศ. 1957 มี 77 ประเทศ เข้าประชุมในครั้งนี้</p> <p>ครั้งที่สอง ณ เมืองลิมา (Lima) ประเทศเปรู (Peru) ในปี ค.ศ. 1961</p> <p>ครั้งที่สาม ณ เมือง มะนิลา ประเทศฟิลิปปินส์ ในปี ค.ศ. 1976</p> <p>หมายเหตุ : ในปี ค.ศ. 1976 สมาชิกของกลุ่มประเทศ 77 มีจำนวนถึง 110 ประเทศ ประเทศสมาชิกมีทั้งประเทศคอมมิวนิสต์ (เช่นคิวบา) ประเทศที่ใช้ระบบเผด็จการ ระบบทุนนิยม และประเทศที่ยากจนที่สุด การประชุมของกลุ่มประเทศ 77 มีเป็นประจำทุก ๆ 4 ปี</p>	<p>ครั้งแรก ณ เมือง บันดุง ประเทศอินโดนีเซียในปี ค.ศ. 1955</p> <p>ครั้งที่สอง ณ เมือง เบลเกรด (Belgrade) ประเทศ เบลเยียม (Belgium) ในปี ค.ศ. 1961 มี 25 ประเทศเข้าประชุม</p> <p>ครั้งที่สาม ณ เมือง ไคโร (Cairo) ประเทศอียิปต์ (Egypt) ในปี ค.ศ. 1961 มี 47 ประเทศ เข้าประชุม</p> <p>ครั้งที่สี่ ณ เมือง ลูซาคา (Lusaka) ประเทศแซมเบีย (Zambia) ในปี ค.ศ. 1970 มี 54 ประเทศเข้าประชุม มากกว่าครึ่งหนึ่งมาจากแอฟริกา ได้มีการลงมติประณามต่างชาติที่แทรกแซงประเทศโลกที่สาม</p> <p>ครั้งที่ห้า ณ เมือง แอลเจียร์ ประเทศอัลจีเรียในปี ค.ศ. 1973 มี 75 ประเทศเข้าประชุม</p> <p>ครั้งที่หก ณ เมือง ลิมา ประเทศเปรูมี 82 ประเทศ เข้าประชุม ในปี ค.ศ. 1975 มุ่งต่อต้านลัทธิอาณานิคมและจักรวรรดินิยม</p> <p>ครั้งที่เจ็ด ณ เมือง โคลัมโบ (Colombo) ประเทศ ศรีลังกา ในปี ค.ศ. 1976 มี 84 ประเทศเข้าประชุม</p>

กล่าวได้ว่าประเทศที่ถือนโยบายนี้ ถือว่าตนมิได้ถือนโยบายเป็นกลางเหมือนอย่างประเทศสวีส์เซอร์แลนด์ หรือประเทศสวีเดน เพียงแต่ว่าตนไม่ยอมผูกพันกับฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดในสงครามเย็น และจะคัดค้านประเทศที่ตนเห็นว่า

เป็นฝ่ายผิดในปัญหา หรือข้อขัดแย้งเท่านั้น กล่าวได้ว่าประเทศทั้งหลายในแอฟริกา
ที่ถือนโยบายนี้ประสบความสำเร็จหลายเรื่องด้วยกัน ที่นับว่าเด่นได้แก่ งานสร้าง
สันติภาพซึ่งได้แก่งานภายในองค์การสหประชาชาติ และงานช่วยเหลืออาณานิคม
ต่างๆ ในแอฟริกาให้ได้รับเอกราช

3. นโยบายรวมตัวกับกลุ่มประเทศเอเชีย

หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง ผู้นำหลายคนของประเทศใน
แอฟริกาได้สนใจการรวมตัวกันเป็นครั้งแรกของกลุ่มประเทศอาฟโรเอเชีย (Afro
Asian Bloc) ในสหประชาชาติซึ่งเป็นเวลาเดียวในขณะที่มีสงครามเกาหลีเกิด
ขึ้น นับจากนั้นมา ได้มีการจัดตั้งกลุ่มประเทศนอกสหประชาชาติ อันประกอบไป
ด้วยผู้แทนจากประเทศในเอเชีย และแอฟริกา ทั้งนี้เพราะต่างฝ่ายต่างเห็นผล
ประโยชน์หลายอย่างที่จะได้รับจากการรวมตัวดังกล่าว กลุ่มประเทศอาฟโรเอเชีย
ได้ประชุมอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรก ณ นครบันดง ประเทศอินโดนีเซีย ในปี
ค.ศ. 1955 โดยมีผู้แทนจาก 29 ประเทศเข้าร่วมประชุม (มี 6 ประเทศจากแอฟริกา
เข้าประชุมในครั้งนั้น) การประชุมครั้งนี้คล้ายคลึงกับการประชุมของ Pan African
Congress เพราะไม่มีการจัดตั้งองค์การทางการเมือง ประเทศไทยได้ส่งพระองค์
เจ้าวัน ไวยทยากร (Wan Waithayakorn) เป็นผู้แทนเข้าร่วมประชุมในครั้ง¹⁰
ที่ประชุมได้ลงมติเห็นพ้องเป็นเอกฉันท์ที่จะช่วยจัดลัทธิอาณานิคมให้สูญสิ้นไป
จากเอเชียและแอฟริกาและจะพยายามช่วยดินแดนอาณานิคมต่างๆ ในแอฟริกาให้
ได้รับเอกราชโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะเร็วได้¹¹ ในปี ค.ศ. 1957 ได้มีการประชุมอาฟโร
เอเชียขึ้นอีกที่กรุงโคโร ประเทศสาธารณรัฐอาหรับ ประเทศไทยไม่ได้เข้าร่วม
ประชุมในครั้งนั้นด้วย เพราะเป็นการประชุมของประเทศที่ถือนโยบายไม่ผูกพันกับ
ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดในสงครามเย็น การประชุมครั้งนี้ได้แถลงจุดมุ่งหมายที่จะช่วย
ดินแดนอาณานิคมในเอเชียและแอฟริกาให้ได้รับเอกราชโดยเร็วที่สุด¹² และจะ
จัดปัญหาที่กีดกันผิวให้หมดไปจากแอฟริกา

¹⁰ Prince Wan Waithayakorn "The Asian-African Conference," *Vital Speeches of Today* (May 15, 1955), Vol. 21, No. 16, pp, 1264-1265.

¹¹ Remelo P. Calos, *The Meaning of Bandung* (North Carolina: University of Carolina Press, 1956); George Mc Turnan Kahin, *The Asian African Conference* (New York: Prentice-Hall, Inc., 1956).

¹² กลุ่มประเทศอาฟโร-เอเชีย ได้นำปัญหาอัลจีเรียเข้าสู่วาระการประชุมสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ ซึ่งยังผลให้ อัลจีเรียได้รับเอกราชในปี ค.ศ. 1962 ดู Peter Judd, ed., *African Independence* (New York: Dell Publishing Co., 1963), p. 455.

นับตั้งแต่การประชุมที่นครบันดงเป็นต้นมา การรวมตัวของกลุ่ม
อาฟโรเอเชียันไม่เคยมีความมั่นคง ทั้งนี้เนื่องจากการขัดแย้งและแตกแยกใน
ด้านความคิด ตัวอย่างเช่น อินเดีย และผู้แทนอื่นๆ จากประเทศในเอเชียได้
ร่วมกับผู้แทนของประเทศตะวันตกออกเสียงคัดค้านข้อเสนอของกลุ่มประเทศ
แอฟริกาในสหประชาชาติที่จะให้มีการเลือกตั้งขึ้นใหม่ใน French Cameroon
ก่อนวันได้รับเอกราช คือวันที่ 1 มกราคม 1960 นอกจากนี้ยังมีข้อขัดแย้งกัน
ในเรื่องการใช้กลยุทธ์ในสหประชาชาติเกี่ยวกับปัญหา South West Africa หรือ
แนมเบีย (Namibia) และปัญหาการทดลองอาวุธนิวเคลียร์ของฝรั่งเศสในทะเล
ทรายสะฮารา เป็นต้น ในวันที่ 8 พฤษภาคม ค.ศ. 1956 Thomas L. Hamilton
ได้รายงานในหนังสือพิมพ์ New York Times ว่าผู้แทนของประเทศใน
แอฟริกาไม่ปรากฏตัวในที่ประชุมของกลุ่มประเทศอโฟรเอเชียันเลยแม้แต่คนเดียว
นอกจากนี้กลุ่มประเทศแอฟริกายังไม่สนับสนุนอินเดียในการเลือกตั้งเข้าไปเป็น
สมาชิกในสภาเศรษฐกิจและสังคมแห่งสหประชาชาติในปี ค.ศ. 1959 อีกด้วย
อย่างไรก็ตาม ความไม่พึงพอใจมิใช่จะเกิดขึ้นในกลุ่มประเทศแอฟริกาแต่เพียง
ฝ่ายเดียว กลุ่มประเทศเอเชียก็มีความไม่พอใจในการเอาใจตนเองมากเกินไป
ของกลุ่มประเทศแอฟริกา กล่าวคือกลุ่มประเทศแอฟริกามักจะตัดสินใจในปัญหาที่จะ
นำเข้าที่ประชุมอโฟรเอเชียัน ระหว่างกันอยู่เสมอ และเมื่อปัญหานั้นเข้าสู่ที่
ประชุมกลุ่มประเทศแอฟริกาก็จะมีความเห็นเป็นเสียงเดียวกัน และพร้อมกันนั้นก็
ขอให้ประเทศอื่น ๆ สนับสนุนความคิดเห็นของตน ถ้าประเทศใดไม่สนับสนุนก็จะ
ถูกกล่าวหาทันทีว่า "แอนตี้แอฟริกา" จึงทำให้เกิดการบาดหมางใจกันบ่อยๆ ระหว่าง
สองฝ่าย

ในปัจจุบัน เอเชียไม่อาจไว้วางใจในความร่วมมือของกลุ่มประเทศ
แอฟริกาในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์ของเอเชียได้ จึงทำให้ประเทศต่างๆ ใน
เอเชียหันหน้าเข้ารวมกันเป็นกลุ่มโดยไม่คำนึงถึงการขัดแย้งหรือการไม่ลงรอยกัน
ระหว่างประเทศในเอเชีย เช่น ในการประชุมสมัชชาสหประชาชาติครั้งที่ 18
ประเทศสมาชิกจากเอเชียได้เริ่มแยกตัวมาตั้งเป็นกลุ่มย่อยๆ ขึ้นโดยมีนิวซีแลนด์
และออสเตรเลียเข้าร่วมด้วย ต่อมาได้จัดตั้งเป็นกลุ่มประเทศอย่างเป็นทางการซึ่ง
เรียกว่า ASPAC (The Asian and Pacific Council) และ ASEAN
(Association of S.E.A. Nations) ในขณะที่การแยกตัวดังกล่าว กลุ่มประเทศ
แอฟริกามีความเยือกเย็นมากกว่าแต่ก่อน การเอาใจตัวเองเป็นใหญ่ตลอดจนทำที่
และความคิดเห็นอันรุนแรงค่อยๆ ลดลงไป มีแต่ความตั้งใจที่จะดำเนินตาม

ความคิดเห็นของตนเอง ซึ่งทำให้อิทธิพลของชาตินิยมหาอำนาจทั้งหลายที่จะเข้าครอบงำชาติอัฟริกันลดลงไป นอกจากนี้ ยังทำให้กลุ่มประเทศเอเชียมีความสนใจเพิ่มขึ้นมากกว่าแต่ก่อน อย่างไรก็ตามไม่เคยปรากฏว่ากลุ่มประเทศในอัฟริกาและเอเชียร่วมมือกันจัดตั้งองค์การระหว่างภาคพื้น (เช่นองค์การทางการทหาร หรือองค์การทางการค้า) ซึ่งก่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน ด้วยเหตุดังกล่าวความสัมพันธ์ระหว่างอัฟริกากับเอเชียจึงไม่ค่อยจะแน่นแฟ้นเหมือนกับความสัมพันธ์ระหว่างเอเชียกับประเทศทางฝ่ายตะวันตก

4. นโยบายที่มีต่อฝ่ายคอมมิวนิสต์และฝ่ายโลกเสรี

โดยทั่วไปแล้ว ประเทศทั้งหลายในอัฟริกาไม่มีปฏิปักษ์หรือรังเกียจประเทศฝ่ายคอมมิวนิสต์ และประเทศฝ่ายโลกเสรี เพราะทั้งสองฝ่ายต่างก็เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือประเทศในอัฟริกาอยู่ตลอดมา นอกจากนี้การที่ประเทศต่างๆ ในอัฟริกาใช้นโยบายที่เป็นมิตรต่อประเทศฝ่ายคอมมิวนิสต์ เพราะต้องการที่จะจูงใจให้ประเทศคอมมิวนิสต์คือ สหภาพโซเวียต และจีนแดงเลิกสนับสนุนขบวนการคอมมิวนิสต์ซึ่งอาจมีอยู่ในประเทศตน อย่างไรก็ตาม ประเทศทั้งหลายในอัฟริกาไม่อาจจะวางใจได้ว่า การกระทำเช่นนั้นจะได้ผล จึงได้ระมัดระวังป้องกันมิให้คอมมิวนิสต์เข้ามามีอิทธิพลมากถึงขนาดขึ้นล้มล้างรัฐบาลของตน ดังจะเห็นได้จากการห้ามมิให้มีการจัดตั้งพรรคคอมมิวนิสต์ขึ้นภายในประเทศ ดังที่แสดงไว้ในตารางที่ 2 ซึ่งมีผลทำให้พรรคคอมมิวนิสต์ที่มีอยู่ในอัฟริกานั้นเป็นพวกนอกกฎหมาย

ด้วยเหตุดังกล่าวคอมมิวนิสต์ในอัฟริกาจึงมีอิทธิพลไม่มากเหมือนกับในยุโรปตะวันออก เหตุผลที่อัฟริกาไม่นิยมลัทธิคอมมิวนิสต์ก็เพราะมีความเชื่อว่าลัทธิคอมมิวนิสต์นั้นเมื่อแผ่ขยายไป ณ ที่ใด มักจะมีการครอบครองและล้มล้างระบบเดิมของที่นั้นอยู่เสมอ ซึ่งประเทศทั้งหลายในอัฟริกาไม่ต้องการที่จะเผชิญสภาพเช่นนั้น ดังนั้น ลัทธิคอมมิวนิสต์จึงไม่เป็นที่นิยมในอัฟริกา¹³

ถึงแม้ว่าประเทศต่างๆ ในอัฟริกาไม่ยอมรับลัทธิคอมมิวนิสต์ แต่ก็มิได้ปฏิเสธในการที่จะมีความสัมพันธ์ทางการทูต และการค้ากับประเทศฝ่ายคอมมิวนิสต์ดังจะเห็นได้จากตารางที่ 3

¹³ Ndabaningi Sithole, *African Nationalism* (New York : Oxford University Press, 1959).

ตารางที่ 2
พรรคคอมมิวนิสต์ในแอฟริกา
ประจำปี ค.ศ. 1962

ประเทศ	กำลังพรรคคอมมิวนิสต์	L= ชอบด้วยกฎหมาย I= นอกกฎหมาย
แอลจีเรีย	ประมาณ 5,000 คน	I
แคเมอรูน	ไม่ทราบจำนวน	I
คองโก	ไม่มี	—
ดาโฮเม	ไม่มี	—
ไอวอรีโคสต์	ไม่มี	—
ไนเจอร์	ไม่มี	—
อัปเปอร์วอลตา	ไม่มี	—
เอริโอเบีย	ไม่ทราบจำนวน	I
แกมเบีย	ไม่ทราบจำนวน	I
กาน่า	ไม่ทราบจำนวน	I
กินี	ไม่มี	—
ลิวเบีย	ไม่ทราบจำนวน	I
มาลากาซี	ประมาณ 1,500 คน	I
มาลี	ไม่ทราบจำนวน	—
มอริตานิยะ	ไม่มี	—
มอลดอคโค	ประมาณ 1,000-1,500 คน	I
ไนจีเรีย	ประมาณ 500 คน	I
เซียร์ราลีออน	ประมาณ 500 คน	I
แอฟริกาใต้	ประมาณ 800 คน	I
ซูดาน	ประมาณ 1,500 คน	I
แทนซาเนีย	ไม่ทราบจำนวน	I
โตโก	ไม่ทราบจำนวน	I
ตูนิเซีย	ประมาณ 1,000 คน	I
อูกันดา	ไม่ทราบจำนวน	I
ซันซิบาร์	ไม่ทราบจำนวน	I
ดีเนีย	ไม่ทราบจำนวน	I
ไลบีเรีย	ไม่มี	—

ที่มา: *World Strength of Communist Organization*, published by the Department of state's Bureau of Intelligence and Research in January, 1962.

ตารางที่ 3

สถานทูต และผู้แทนทางการค้าของกลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์ในแอฟริกา
ประจำปี ค.ศ. 1962

(D = ทูต T = ผู้แทนทางการค้า)

	อัลบาเนีย	บุลกาเรีย	จีนแดง	คิวบา	เช็กโกสโลวาเกีย	โซเวียต	โปแลนด์
คองโก (ลีโอโปลวิลล์)					D	D	D
เอริโอเปีย	D	D			DT	D	D
กานา			D	D	DT	D	DT
กินี		D	D	D	DT	D	DT
ลิเบีย					D	D	
มาลี		D	D	D	D	D	D
มอร็อกโค			D	D	DT	D	D
ไนจีเรีย						D	
ซอมมาลี		D	D		D	D	
ซูดาน	D	D	DT		D	D	D
แอฟริกาใต้					D		
แทนซาเนีย			DT			D	
โตโก					D	D	
ตูนิเซีย		T			DT	DT	DT

ที่มา : ดัดแปลงมาจาก หนังสือของ Vernon Mc Kay, *Africa in World Politics*

(New York : Harper & Row Publishers) 1963, p. 228.

ในขณะที่เดียวกันประเทศฝ่ายคอมมิวนิสต์พยายามที่จะใช้ความสัมพันธ์ทางการค้าและการทูตที่มีกับประเทศต่าง ๆ ในแอฟริกาเป็นเครื่องมือในการขยายอิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ในแอฟริกาและบางครั้งใช้ทูตของตนดำเนินการล้มล้างรัฐบาลในแอฟริกา ดังเช่น เหตุการณ์ขับไล่ทูตโซเวียตออกจากประเทศกินี โดยประธานาธิบดี เซกู โตเร แห่งประเทศกินี ในข้อหาสมคบคิดล้มล้างรัฐบาลกินีในเดือนธันวาคม 1962 นับตั้งแต่เหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้น ประเทศต่าง ๆ ในแอฟริกาไม่ไว้วางใจประเทศฝ่ายคอมมิวนิสต์ เพื่อเป็นการแก้หน้า รองนายกรัฐมนตรีโซเวียตได้กล่าวแก่ว่า “โซเวียตไม่ได้หวังอะไรเลยจากประเทศกินีและแอฟริกา แต่ต้องการสนับสนุนและช่วยเหลือประชาชนกินี และประชาชนทั้งหลายในแอฟริกาทุกวิถีทาง”¹⁴ ถึงแม้ว่าประเทศต่าง ๆ ในแอฟริกามีความระแวงในประเทศฝ่ายคอมมิวนิสต์ แต่ก็ไม่เคยมีนโยบายตั้งตนเป็นศัตรูอย่างแท้จริง ทั้งนี้เนื่องจากผู้นำแอฟริกันมีความเชื่อว่า ถ้าใช้นโยบายไม่รุนแรงกับประเทศฝ่ายคอมมิวนิสต์แล้ว ก็จะทำให้มีทางอยู่ร่วมกับฝ่ายคอมมิวนิสต์ต่อไปได้โดยสันติ รวมทั้งมีโอกาที่จะได้รับความช่วยเหลือจากประเทศคอมมิวนิสต์เพิ่มมากขึ้น

สำหรับนโยบายที่ประเทศต่าง ๆ ในแอฟริกามีต่อประเทศฝ่ายโลกเสรีนั้น อาจแยกพิจารณาได้ 2 ทาง นโยบายต่อประเทศที่เคยปกครองตนมาก่อน และนโยบายที่มีต่อประเทศที่ไม่เคยปกครองตนมาก่อน เช่น สหรัฐอเมริกา เป็นต้น ทั้ง 2 นโยบายไม่มีความแตกต่างกันมากนัก จะผิดก็ตรงที่ว่า ประเทศส่วนมากในแอฟริกามีความรู้สึกที่ติดต่อสหรัฐอเมริกามากกว่าประเทศที่เคยปกครองตนเอง เพราะสหรัฐอเมริกาไม่เคยยึดครองดินแดนในแอฟริกาเป็นของตน และไม่เคยกอบโกยผลประโยชน์จากแอฟริกาใส่ตน ตรงกันข้ามสหรัฐอเมริกาพยายามให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศต่าง ๆ ในแอฟริกาโดยไม่มีข้อผูกมัดทางการเมือง (ซึ่งความจริงแล้วสหรัฐต้องการประเทศในแอฟริกาเป็นพวกของตนโดยใช้ การช่วยเหลือทางทหารและทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือชักจูง) อย่างไรก็ตาม ถ้าเปรียบเทียบกับ การช่วยเหลือของประเทศที่เคยปกครองดินแดนต่าง ๆ ในแอฟริกา (เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เป็นต้น) การช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกามีระดับที่ต่ำกว่า ทั้งนี้ก็เพราะว่าสหรัฐอเมริกาดูต้องการผลภักภาระในด้านนี้ ให้แก่ประเทศที่เคยปกครองและเคยมีความสัมพันธ์กับแอฟริกาอย่างใกล้ชิด

¹⁴ ดังกล่าว Anastasia I. Mikoyan, *New York Times*, January, 14, 1962.

ในปัจจุบันผู้นำของฝ่ายคอมมิวนิสต์และฝ่ายโลกเสรี กือสหภาพโซเวียต และสหรัฐอเมริกา รวมทั้งจีนแดง¹⁵ ต่างพยายามที่จะดึงเอาประเทศต่างๆในแอฟริกา เป็นบริวารโดยใช้เครื่องมือต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องมือทางด้านทหาร และทางด้านเศรษฐกิจ แต่ไม่ประสบความสำเร็จมากเท่าใดนัก ทั้งนี้เนื่องจาก ความช่วยเหลือต่างๆ ที่ทั้งสองฝ่ายทุ่มเทเข้าแข่งขันกันนั้นไม่อาจจะเอาชนะความ เป็นตัวของตัวเองของผู้นำประเทศทั้งหลายส่วนมากในแอฟริกาได้ มีเพียงบาง ประเทศในปัจจุบันที่มีแนวโน้มตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของคอมมิวนิสต์ เช่น แทน- ซาเนีย ซอมมาเลีย อังโกล่า เป็นต้น และเป็นการยากที่จะชี้ขาดลงไปว่า สหรัฐ อเมริกา โซเวียต หรือจีนแดงมีอิทธิพลมากกว่ากันในแอฟริกา โดยปกติแล้วสหรัฐ อเมริกาไม่มีจุดมุ่งหมายที่จะแผ่อิทธิพลของตนในแอฟริกาหรือเข้าแทรกแซงกิจการ ภายในของประเทศทั้งหลายในแอฟริกา เว้นเสียแต่ว่าการกระทำของประเทศฝ่าย คอมมิวนิสต์บังคับตนให้ต้องกระทำเช่นนั้น ทั้งนี้ก็เพื่อป้องกันมิให้ทวีปแอฟริกา ตกอยู่ในอ้อมมือของฝ่ายคอมมิวนิสต์อย่างเช่นยุโรปตะวันออก ตัวอย่างเช่น ในปี ค.ศ. 1976 สหรัฐอเมริกาได้เข้าแทรกแซงเหตุการณ์ในองโกล่า เพื่อป้องกันมิให้ ฝ่ายโซเวียตเข้ามามีอิทธิพล แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ทั้งนี้เนื่องจากมาตรการ สนับสนุนจากสภาสูงสหรัฐในด้านอนุมัติเงินงบประมาณในการช่วยเหลือ¹⁶

¹⁵ ๗ Bruce D. Larkin, *China and Africa, 1949-1970: The Foreign Policy of the Peoples' Republic of China* (California : Univeristy of California Press, 1971).

¹⁶ สำหรับรายละเอียดในเล่มนี้ ดู *ประชาชาติไทย* 9 มกราคม 2519 หน้า 11.